

АЛЕКСАНДРА М. РАДОВАНОВИЋ¹
УНИВЕРЗИТЕТ У КРАГУЈЕВЦУ
ФАКУЛТЕТ ЗА ХОТЕЛИЈЕРСТВО И ТУРИЗАМ У ВРЊАЧКОЈ БАЊИ

СЕМАНТИЧКИ СТАТУС ФУТУРА I – ВРЕМЕНСКА ИЛИ МОДАЛНА КАТЕГОРИЈА

САЖЕТАК. Сагледавање семантичког садржаја будућег глаголског времена као комбинације удела модалних и темпоралних вредности отворило је питање статуса ове граматичке категорије у лингвистичкој теорији. У светлу дискусије о футуру у енглеском језику, у раду се испитује могућност сагледавања футура I у српском језику као члана модалне категорије. Сходно томе, полазиште ове дескриптивне студије представља разматрање теоријских поставки о систему временских и модалних глаголских облика у нашем језику. Основни циљ рада је да истакне специфичност футура I, првенствено у погледу његове двоструке семантике и тиме употпуни досадашње увиде о изражавању темпоралности у српском језику.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: футур, глаголско време, модус, модалност.

¹ aleksandra.radovanovic@kg.ac.rs

Рад је примљен 14. фебруара 2017, а прихваћен за објављивање на састанку Редакције Зборника одржаном 1. марта 2017.

УВОД

Граматичка категорија глаголског времена једно је од средстава за изражавање времена, односно семантичке категорије темпоралности и темпоралних односа. По угледу на анализу класичних језика, у традиционалној граматичкој традицији многих језика усвојен је поглед на систем гл. времена по коме сваком темпоралном домену (садашњост, прошлост, будућност) одговара најмање по једно глаголско време. Увиди логичара о природи темпоралних домена покренули су учестала испитивања семантике средстава за исказивање будућности. Наиме, основно начело индетерминизма по коме је будућност отворен домен са бројним могућим алтернативама (модел разгранатог времена), директно указује на специфичну природу будућности. У складу с тим, лингвисти често истичу сложен когнитивни и онтолошки статус будућних догађаја као основу епистемолошке разлике између будућности на једној и прошлости и садашњости на другој страни. Уз то, на функционалном плану истим формалним средствима могу се исказати временска, аспектualна и модална значења. Сложеност интеракције граматичких категорија глаголског времена, аспекта и начина и њихових функција, која се огледа на више језичких нивоа управо је најизразитија приликом реферирања на будућност.

Сходно томе, језичка средства за исказивање будућности одликује специфична семантика. Сагледавање семантичког садржаја будућег времена глагола као комбинације модалних и темпоралних вредности отворило је питање статуса футура као граматичке категорије. У лингвистичкој литератури, првенствено англистичке оријентације, долази до дискусије у којој аутори трагају за одговорима на контроверзна питања: да ли је у лингвистичкој теорији категорију која означава време након садашњег тренутка оправдано називати глаголским временом и да ли се футур може разликовати од модалности (Sarkar, 1998). У испитивањима различитих теоријских оријентација, аутори доказују да футур треба посматрати као модалну (нпр. Lyons, 1977) или, пак, као временску категорију (нпр. Comrie, 1985; Dahl, 1985), при чему се понуђена аргументација² готово неизоставно односи на увиде

² Као централни издвајају се следећи аргументи: морфолошки критеријум, концептуални аргумент, дијахронијски аргумент, постојање више средстава и полисемичност средстава за исказивање будућности.

о футуру у енглеском језику. Глагол који учествује у образовању овог облика, свакако, привлачи највише пажње аутора који покушавају да одреде његово доминантно значење и централну језичку функцију, како би понудили одговарајућу класификацију овог глагола (нпр. Sarkar, 1998).

Последњих деценија све чешће се испитују и футури у осталим језицима, при чему се посебна пажња посвећује њиховом модалном карактеру. У србистичкој литератури, како је примећено, футур I није био предмет већих спорења (Пипер и др., 2005, стр. 434). Дакле, док футур у енглеском језику представља предмет дуготрајне аргументоване дискусије на различитим теоријским основама чији се крај не назире³, њему еквивалентан гл. облик у српском језику није предмет сличних теоријских разматрања. Како су у питању типолошки сродни језици и језичка средства развијена из истог извора, намера рада је да испита да ли и футур I у српском језику испољава двоструки семантички карактер и да ли постоје основе за другачије сагледавање овог облика у оквиру глаголског система. Полазиште представља преовлађујући поглед на гл. време и модалност у србистици, који усмерава уочавање основне функције и семантике футура I. Потом су размотрени могући разлози за увршћивање овог гл. облика у модалну категорију. Намера рада није да понуди коначни одговор на питање да ли је футур I гл. време или глаголски начин, већ да истакне проблем вредновања критеријума семантичког статуса овог гл. облика. Како су футури семантички и синтаксички веома сложена категорија, понуђено разматрање нема ослонац у само једној лингвистичкој теорији неке одређене школе, већ је у раду примењен шири семантички приступ. Теоријски оквир заснован је на традиционалној и савременој литератури о гл. временима и модалности у србистичкој, али и англистичкој литератури те се приступ футуру I разликује од већине досадашњих.

³ Аутори новијих радова публикованих у блиским временским раздобљима заступају потпуно опречне ставове (нпр. Jaszczolt, 2009; Salkie, 2010).

ПОГЛЕД НА ГЛАГОЛСКО ВРЕМЕ И МОДАЛНОСТ У НАУЦИ О СРПСКО(ХРВАТСКО)М ЈЕЗИКУ

Поглед на гл. систем у србистици заснован је на поменутој конвенцији организовања хронолошког времена: гл. време представља еквивалент ванлингвистичког хронолошког времена, што се у српском језику огледа и у терминологији⁴. Разматрање ове синтаксичко-семантичке категорије почива на научнотеоријским основама које је поставио академик Александар Белић, а потом продубио његов, можда, најистакнутији следбеник, Михајло Стевановић. Мада се основном функцијом гл. времена сматра одређивање времена радње (стања, особине или здивања) у једном од три временска периода, функције једног гл. облика у свим случајевима његових употреба ипак није могуће описати помоћу његовог основног значења. Како се исти гл. облик може употребљавати за реферирање на различите темпоралне домене, потребно је, дакле, наћи приступ који у обзир узима и повремену некорелацију између синтаксичких и функционалних категорија, а ипак омогућава описивање свих значења и функција једног гл. облика. Теоријским поставкама које је у коначном облику понудио Стевановић то је и постигнуто, разграничавањем три основна концепта: индикатива, релатива и модуса.⁵

Према томе, гл. време сагледава се као првенствено деиктичка категорија, јер најважнију семантичку компоненту представља значење временског односа гл. радње према деиктичком центру. За деиктички центар узима се моменат (тренутак) говора или тренутак садашњости (нпр. Сладојевић, 1966, стр. 4) или временски период, јер је у питању временски период говорења који траје (Стевановић, 1967а, стр. 14). У односу на деиктички центар одређују се индикатив и релатив: гл. времена налазе се у функцији индикатива када се радња временски одмерава према моменту говора говорног лица и тада означавају право време, а у случају релативне употребе, радња није временски одређена према времену говорења, већ према било ком другом времену, према неком другом тренутку (Стевановић, 1967а, стр. 7). Инди-

⁴ Реч *време* може означавати и хронолошко време и језичко средство.

⁵ Наведена теорија касније је допуњена истицањем опозиције између референцијалности и нереференцијалности глаголске радње (нпр. Пипер и др., 2005).

катив и релатив имају исту централну функцију, означавање времена и по томе се суштински разликују од модуса. Разматрање гл. времена на овај начин доводи до раздвајања њихових временских и модалних значења, што је општеприхваћен приступ у граматичкој традицији нашег језика.⁶

Модални карактер, међутим, није једноставно приписати граматичким категоријама ни када је реч о језицима у којима је модалност, као важна семантичко-синтаксичка категорија, разматрана у великој мери (какав је енглески језик). Како у србистици модалност није привлачила пажњу аутора, барем не у ранијем периоду, приписивање модалног значења још је проблематичније. Због тога би било потребно кренути од одређења граматичке категорије којој су модална значења најпре приписивана, од модуса. Ове обележене граматичке начинске ознаке дефинишу се у односу на семантичке одлике: као централно значење имају изражавање некаквог личног односа, става говорног лица, или субјекта према (из)вршењу значења њихове гл. основе (нпр. Milošević, 1970, стр. 72; Стевановић, 1967а, стр. 28) или става према реалној стварности, реалности (Пипер и др., 2005). Међутим, категорија модуса превазилази формалну ограниченост гл. облика, јер „модуса има далеко више него што у нашем језику имамо облика за њихово означавање“ (Стевановић, 1991, стр. 573). Како се у могућности исказивања начинске обележености неке предикативне везе убрајају и индикативни облици употребљени у временској ситуацији с којом се не слаже њихово временско значење и реченични облик који је по својој природи модалан (Milošević, 1970, стр. 72), закључујемо да се модус односи и на читаву семантичку категорију модалности.

У приступу гл. временима, модус се одређује као употреба гл. облика у функцији обележеног гл. начина као средство за изражавање личног односа, става. Стога ваља размотрити шта се под овом централном семантичком компонентом која карактерише модалне функције подразумева. Пошто, како наводи Стевановић, ништа што се констатује не може бити лишено личног става онога који то констатује и гл. времена у њиховим основним временским функцијама могла би се сматрати модусима своје врсте

⁶ У савременој србистици такође се говори о модалним употребама, али се указује и на временску трансформацију/транспозицију глаголских облика, која подразумева употребу глаголског времена у одређеним контекстуалним условима за исказивање времена које није карактеристично за дати облик (Пипер и др., 2005, стр. 347).

(1967a, стр. 7). Међутим, како у нашој науци о језику необележени гл. начин, индикатив и обележени представљају потпуно засебне категорије, став сагледан на овај начин није обухваћен категоријом модуса. Као примере личног односа, става Стевановић најпре наводи значења претпоставке и могућности (исто, стр. 10), а потом указује и на остале различите односе. Међу побројаним функцијама модуса налази се и изражавање: намере, жеље, заповести, потребе, готовости да се радња изврши, сигурност у вршење радње, услова под којима се она врши итд. (исто, 27), а међу илустративним примерима ове функције налазимо и следеће:

- 1) Да радимо да их помиримо.
- 2) Растрчали се из Конака да траже лекара.
- 3) Па је свакога молила да јој поклони напртњак (исто).

Како видимо, аутор понуђену листу модалних ставова не сматра коначном, што подразумева да она може укључивати још много појмова, а на њих може указати лингвистички контекст или сама говорна ситуација. Рецимо, из разматрања модалних значења времена у императивној функцији, намеће се да би листу требало допунити појмовима дозволе и обавезе на које аутор повремено указује. На пример, следећи анализу коју је понудио Маретић, Стевановић функцијом перфекта модалне употребе обухвата и функцију изражавања оштре заповести и оштре забране као у примерима:

- 4) Да сте одмах пошли к њему.
- 5) Да се нијеси макао (исто, стр. 69).

Како примећујемо, глаголским временима у функцији модуса (презентом у примерима 1), 2) и 3) и перфектом у примерима 4) и 5)), исказују се још нереализоване радње. Штавише, аутор појам нереализованости неретко експлицитно повезује са модусом (нпр. исто, стр. 6, 26, 27, 42, 76, 136). Стога би, дакле, он свакако требало да буде члан овог скупа. Стевановић то у каснијем раду исправља те модални карактер изједначава са личним ставом према нереализованим глаголом означеним процесима (1991, стр. 701).

ФУТУР I КАО ВРЕМЕНСКА КАТЕГОРИЈА

На претходно описаним теоријским поставкама заснива се и разматрање футура I у већини граматика које су уследиле (нпр. Станојчић и Поповић, 1994). Овим гл. временом означава се радња која ће се (из)вршити, њиме се исказује да ће се нешто зби(ва)ти или да ће неко стање бити у будућности после времена говора или времена на које се мисли (Стевановић, 1967а, стр. 132). Дакле, посматра се као деиктичка категорија за исказивање односа постериорности. Правим индикативним футуром изражава се констатација, саопштење о извршењу радње у будућности без икавог указивања на лични став као у примеру:

6) Ви ћете бити приморани да затворите фабрику (исто, стр. 132).

У релативној временској функцији футуром I исказује се време радње која је будућа према неком другом временском тренутку, што илуструје наредни пример:

7) Прије него што ће Петар ући у Подунавље узврпољи се Бојан (исто, стр. 133).

Када је тај тренутак у прошлости, као у примеру 7), даље се одређује као приповедачки футур који се разликује од футура којим се означавају радње које су се у прошлости вршиле према неком обичају, по навици или по склоности, одн. од квалификативног футура (Станојчић и Поповић, 1994, стр. 381; Стевановић, 1967а, стр. 133–134) који налазимо у следећем примеру:

8) За поштена момака и од поштена рода слабо ће ко отјети дјевојку, нити ће такови момак отићи у отмицу (Стевановић, 1967а, стр. 134).

ФУТУР I КАО МОДАЛНА КАТЕГОРИЈА

Модалне функције футура I разматрају се на истоветан начин као и код осталих гл. времена. Најисцрпнији приказ модалног карактера са таксативно наведеним модалним функцијама понудио је Стевановић (1967а, стр. 135–140). У складу са издвојеним централним појмовима који детерминишу модални карактер, аутор футур I одређује као модус у следећим случајевима:

када се употребљава у служби императива, тј. када се њиме изражава жеља или изриче заповест, као у примеру:

9) Ти ћеш, Петроније, сутра ићи на Брајића.

када служи за изражавање жеље уопште, као у примеру:

10) Зашто мене брат девојке неће / Кад од мене сва гора мирише.

када се њиме изражава намера која је пре свега другог присутна у примерима:

11) Узе вједро чим ће воду пити.

12) Хајд, Илија, двору дијеломе, / А ја идем своме винограду (исто, стр. 26).

када служи за изражавање могућности, као у примерима:

13) Соко лети преко Сарајева / Тражи хлада гдје ће починути (исто, стр. 137).

када је употребљен у функцији изражавања услова, као у примеру:

14) Ако ћеш мене слушати, то да не чиниш.

када изражава неминовност и сигурност, као у примеру:

15) Кад ћу моје расцвелити мајке, / Боље нека плаче моја сама... (исто, стр. 139)

када на модални карактер указује модалне речце и изрази, као у примерима:

16) Јамачно ће бити више оваквих примера.

17) Можда ћу их чути (исто, стр. 139).

Стевановић наводи да модалност облика футура откривају и уз њега употребљене *можда* и *ваљда*, а у наредним примерима налазимо и друга обележја модалности:

18) Чекам зиму у њу се надам, наћи ћу их сигурно.

19) Не верујем да ће после тога они сматрати за корисно да пођеш с њима (исто, стр. 140).

У пословицама које се изражавају тзв. гномским футуром, попут:

20) И пред његовом кућом ће мечка заиграти.

Осим тога, футур I има модални карактер за разлику од презента и претериталних времена који могу имати и темпорално зна-

чење, када је зависан од глагола осећања чулима, јер чути и видети будућу радњу значи исто што и претпостављати је. Више модални карактер који се негде осећа јаче, негде слабије а мање временски, Стевановић препознаје и у случају релативне употребе футура I, као у примеру 21), када се њиме означава радња која је будућа у односу на неку другу такође будућу радњу, јер у оваквим употребама футури више изражавају лични став, неки план и сл.

21) Ја ћу градити бјела манастира, гдје ће живети многи калуђери (исто, стр. 135).

Међутим, не може се тврдити да је понуђеним разматрањем успостављено јасно разграничење две централне категорије. Наиме, осврнемо ли се на пример којим Стевановић илуструје значење индикативног футура:

22) Ја ћу бити поново овде и тражићу рачун од свакога (1991, стр. 577),

остаје нејасно зашто се у том случају не препознаје модус намере као у примеру који аутору служи за илустрацију овог модалног значења:

23) Узе вједро чим ће воду пити (1967а, стр. 136).

Према наведени примери илуструју две потпуно различите функције, индикатив и модус, не може се пренебрегнути семантичка блискост футурских гл. облика. Запажање да теоријске поставке о гл. временима не омогућавају прецизно разликовање индикативне и модалне функције футура свакако не представља новину. Штавише, врло је вероватно да ће свако темељније испитивање начина реферирања на будућност довести до тог закључка. Због тога, неретко се истиче да не постоји јасна граница између ове две функције, значења футура I (Milošević, 1970, стр. 74; Стевановић, 1967а, стр. 132), управо због саме природе будућег времена (Грковић-Мејџор, 2012, стр. 84). И поред ове нејасне границе између модуса и индикатива, уврежено је посматрање футура I као временске категорије, при чему се повремено наводи да основна временска функција футура I није у потпуности елиминисана ни када се овим обликом изражавају модална значења (нпр. Пипер и др, 2005, стр. 441–443).

Разликовање индикатива и модуса неретко се заснива на присуству експлицитних показатеља у лингвистичком контексту, као у примерима 16), 17), 18) и 19). Индикативни футур одређује се када модалност у исказу није експлицитно изражена јер се,

како наводи Стевановић „узима да то као извесно припада будућности у односу на садашњост“ (1967а, стр. 132). Ако, пак, постоје језички знаци модалности (модалне речце или изрази, као и модалност глагола управне реченице), гл. облик се налази у функцији модуса. Међутим, могућност одређивања модалне функције тиме није исцрпљена јер, према Стевановићу, на модус може указивати било какав језички знак, некад и одсуство знака, односно језичка ситуација уопште (исто, стр. 139). Читав контекст, дакле, игра улогу при одређивању модуса. Стога, сам смисао реченице може указати да ли је футур употребљен модално или индикативно. Узевши у обзир тврдњу да је модалност инхерентно присутна у семантици футура у језицима света (нпр. Lyons, 1977, стр. 677) и да присутни обележивач само указује на тип модалног значења или одређује модалну снагу облика, остаје простора за даље разматрање.

ДИСКУСИЈА

Како се онтолошки гледано будући догађаји још увек нису одиграли, а епистемолошки говорник не може засигурно знати да ће се предвиђени и очекивани догађај одиграти (De Haan, 2010, стр. 24), веза између субјективне епистемичке модалности⁷ и реферирања на будућност је неоспорна. Посматрање футура I у српској лингвистици у оквиру временске категорије имплицира да се ова веза која почива на специфичним одликама будућности занемарује. То, међутим, није случај када је реч о другим гл. облицима те разлику између употребе претериталних облика и презента на једној страни и футурских облика на другој, препознају и наши аутори и истичу посебан карактер значења футура I, с обзиром на његове управо временске функције, у смислу да је футур I на изврстан начин модално обојен и да будуће радње увек имају пратеће црте модалности (Војводић, 2007; Грковић-Мејџор, 2012; Стевановић, 1967а).

Међутим, приметне су одређене неусаглашености између теоријских поставки и одређења примарне функције футура I⁸. Наи-

⁷ Типови модалности, у раду су наведени према семантичким одређењима које су понудили Палмер (Palmer, 1986) и Лајонс (Lyons, 1977).

⁸ Став исказан у овом раду заступа и Трбојевић-Милошевић (2004), која, такође, указује на неке недоследности при класификацији футура.

ме, ако се гл. начином изражава нереализована или неизвесно реализована стварност, а футуром I изражавају се нереализоване гл. радње које се не могу довести у везу са објективном реалношћу или реализованом стварношћу, футур I би, дакле, требало обухватити категоријом гл. начина, али се он ипак посматра у оквиру индикатива. Док се нереализованост радње узима као критеријум за одређивање модалног карактера презента и претериталних времена, у случају футура I тај се критеријум пренебрегава. Понуђена су различита објашњења. Модални облици изражавају нестварне радње или радње које се не увршћују непосредно у стварности, али то, међутим, како сматра Сладојевић, није довољан услов да се неки облик сматра модалним (1966, стр. 22), што управо и потврђује индикативни карактер футура којим се исказују још нереализоване радње (исто, стр. 68–69). Даље, функције у разликама гл. начина и гл. времена не морају се увек поклапати са разликом између реалности и иреалности те се индикативом могу изражавати иреалне ситуације, што је управо случај при употреби футура I, јер је однос означен предикатом у футуру I изван сфере реалности (Пипер и др, 2005, стр. 638) и у том погледу футур I представља изузетак.

Како би се успоставила категорија индикативног футура, будући догађај посматра се у терминима извесне реализације у будућности. Концепт сигурности, извесности будућег догађаја, дакле, налази се у основи ове категорије. У случајевима неутралног реферирања на будуће радње у питању је индикативни футур, јер говорник констатује радњу која ће се извесно вршити у будућности (Стевановић, 1967а, стр. 136). Може се, међутим, поставити питање како будући догађај сматрати извесним, односно како бити сигуран у његову реализацију, на шта указује и Трбојевић-Милошевић (2004, стр. 120). При разматрању удела темпоралних и модалних елемената и функција футура II, Стевановић примећује да имамо пример контрадикције, јер се за будућу радњу не може рећи да се извршила него само да ће се тек извршити, уколико до извршења дође, а у футуру II ниједан елеменат не говори да ће извесно и доћи до тога (исто, стр. 158). Према томе, постоји неки елеменат у футуру I који указује на извесно вршење радње. Који је то тачно елеменат није прецизирано, али изгледа да се истицање темпоралних елемената изједначава са индикативним карактером, одн. извесношћу радње (нпр. Станојчић и Поповић, 1994, стр. 382).

Како су у питању радње које у објективној реалности не постоје, као и да њихово извршење по природи ствари може околностима бити спречено, објективна извесност будуће радње је спорна. Објективно временско значење може се успоставити једино теоријски на графичком приказу на временској линији која не приказује разлике међу временским доменима. Сви представљени догађаји обележавају се као реализовани јер се, како наводи Ксенија Милошевић свако гл. значење материјализује у времену. Стога је његово временско изражавање представљање у оствареном облику (1970, стр. 152). Дакле, реч је о односу према језичкој, а не објективној стварности за чије је одређење говорник од централног значаја. Једино мерило за објективност те представе на лингвистичком плану јесте говорно лице, како сматра ауторка, јер је говорни акт највиша језичка стварност (исто). Према томе, будућа радња посматра се као извесна ако говорник сматра да ће се она извесно реализовати.

Овде примећујемо још једну неусаглашеност. Ради се о индикативу ако не постоји лични став при реферирању на будућност. Међутим, истовремено, ова граматичка категорија управо је и одређена у односу на сигурност говорника у вези с реализацијом радње. Сигурност, међутим, представља модални појам, један од ставова говорног лица према предикацији. Штавише, видели смо да и Стевановић сигурност убраја у обележја модалних употреба футура I. На основу тога, футур I би требало обухватити модалном категоријом. Сигурност се, међутим, сагледава на другачији начин. Рецимо, за К. Милошевић то је варијанта објективних временских значења условљена природом значења будућности (1970, стр. 151). Ауторка полази од разлике између футура I осталих временских облика приликом усвајања класификације индикативне и модалне употребе гл. времена и даље наводи да временско значење игра извесну улогу у формирању индикативне вредности па унутрашња структура категорија индикатива, с обзиром на степен у њој садржаног става сигурности, није једнообразна (исто, стр. 73–74). У индикативу футура мора постојати став сигурности, сматра ауторка, док нпр. у презенту само вршење гл. значења даје индикативни карактер гл. облику (исто, стр. 73–74). На тај начин, став сигурности који постоји у случају футура I изједначен је са темпоралном референцом осталих гл. времена.

Штавише, спорно је и да ли је могуће у потпуности искључити лични став при исказивању будућних радњи. Како је у питању не-

реализована радња, футуrom је могуће изразити само одређени став говорника/субјекта. Пошто не постоје гаранције које указују да ће се будући догађај сигурно реализовати, говорник реализацију будућег догађаја може само са већим или мањим степеном уверености претпостављати, а „претпоставка је у свим околностима само модус“ (Стевановић, 1967а, стр. 135). Тиме долазимо до инхерентног предиктивног карактера који је неодвојив од не-реализованости радње. У том смислу, искази у вези с будућношћу представљају предикције, што управо и подразумева став говорника изражен у одређеном степену.

Због предиктивне функције, семантику футура могуће је сагледати у односу на читав распон епистемичких модалних појмова: од претпоставке до сигурности у остварење будућег догађаја. Говорник може само изнети свој суд или став према потенцијалној реализацији догађаја те се може говорити само о уверењима, предвиђањима или намерама говорника/субјекта. Сигурност да ће се радња извршити, дакле, јесте модална одлика, јер се став сигурности може, у терминима логике, поистовети са највишим степеном епистемичког опредељења према обистињењу пропозиционог садржаја. Осим тога, о личном, епистемичком ставу може се говорити и у случајевима када укљученост говорника изостаје, када будућа радња од њега не зависи. Исказом попут:

24) Следећа година ће бити преступна (Грковић-Мејџор, 2012, стр. 84),

говорник такође изражава опредељење према будућој реализацији радње. О њој, на основу објективних показатеља и сазнања доступних читавој заједници који представљају премисе закључивања изражава свој закључак. У питању је, према томе, објективна епистемичка модалност, а како се говорник у највећој мери позитивно опредељује према истинитости пропозиције, модално значење је врло блиско алетичкој модалности. Степен сигурности, извесности, дакле, представља дедуктивни или индуктивни закључак што указује на инференцијални карактер футура I.

Изложено можемо резимирати на следећи начин: тежимо ли усклађености одређења семантичких категорија и облика којима се они изражавају, футур I би пре требало обухватити модалном категоријом, јер се она одређује на основу нереализованости, нереалности и изражавања личног става. Тиме не би било

негирано ни својство футура I да реферира о будућем времену, јер ни модус није безвременска категорија и он има своје време (Стевановић, 1967δ, стр. 137), тако да и модални облици служе за временско позиционирање предикације под одређеним контекстуалним околностима (Пипер и др, 2005, стр. 345).

Семантичка анализа која у обзир узима фактивност⁹ упућује на исти закључак. Како се футур I посматра као гл. време које се налази у истој равни са презентом и префектом, то подразумева да се искази који га садрже сматрају фактивним тврдњама, а пропозицијама приписује фактивност. То првенствено важи за случајеве индикативног футура, јер футур I исказује факат о будућем вршењу неке радње (Пипер и др, 2005, стр. 435). Дакле, исказ са футуром представља тврдњу, констатацију којом се утврђује будућа радња која се на тај начин посматра као чињеница. Чини се, међутим, да се чињенична природа будућег догађаја такође успоставља на основу појма извесности, сигурности. Концепт извесне будућности, међутим, тешко се може прихватити, јер се на тај начин имплицира утврђеност домена будућности што не може бити случај. Бројни су начини на које се будућност може одвијати, тако да значења изражена овим гл. обликом немају своје референте у актуелном свету, већ у неком од могућих света.

Даље, приписивање индикативног карактера футуру I, са становишта логике, подразумева изношење тврдње о истинитости нечега што не може бити познато. Како се догађаји изражени овом формом нису реализовали, актуализовали, могућност њихове актуализације још увек је отворена и неверификована (McArthur, 1974). При исказивању будућности пропозиције не пресупонирају истинитост те се говорник не може одредити ни према истинитости ни према неистинитости, јер њихова истинитосна вредност не може бити утврђена у време говора. Пропозициони садржај, дакле, односи се на будућност о којој не можемо имати потпуно знање те пропозицију не можемо сматрати фактивном.

Мада је епистемичко значење у одређеној мери инкорпорирано у свим исказима са футуром I, у одређеним случајевима употребе као доминатно значење издваја се волитивно као у примерима:

⁹ У англистичкој лингвистичкој литератури употребљавају се термини фактивност и фактуалност као релативни синоними, а у овом раду користимо термин фактивност као усвојен термин у српској лингвистици.

25) Утиске ћу да задржим за себе.

26) Жељу ћу ти испунити.

Овај тип модалних значења у директној је вези са структуром гл. облика те ваља укратко указати на морфосинтаксичке одлике. Према дескриптивној и нормативној граматичкој традицији, футур I може бити и аналитички и синтетички облик и по томе се разликује од осталих чланова система гл. времена. Као сложено време, образује се од глагола *хћеиши* који се, у зависности од усвојеног става према категорији модалности, посматра као обележивач модалности и/или као помоћни глагол. Основом својом јесте модални глагол (Стевановић, 1967а, стр. 42), који служи за изражавање модалних појмова жеље или спремности да се радња изражена лексичким глаголом реализује. Стога, потпуно исти гл. облици могу исказивати будућност и волитивности, а двосмисленост је најизразитија у одричним и упитним реченицама у којима је глагол *хћеиши* употребљен у пуном облику, као у примеру:

27) Нећу доћи вечерас.

Уз то, пошто је приметно и варијантно раслојавање футура I, јер се све чешће наилази и на употребу *да*-конструкције у функцији другог дела предиката као у примеру 25), може се поставити питање да ли је допуна глагола *хћеиши* значајна за испитивање семантике футура I. Мада се алтернативни облици допуне футура инфинитив и *да* + през. најчешће сматрају синонимним, предлог који се нуди као решење овог амбигвитета тиче се управо допуне глагола *хћеиши*. Стевановић истиче пресудни значај синтаксичке структуре за одређивање значења у оваквим случајевим и наводи да је допунски део глагола *хћеиши* редовно презент с везником *да* ако је управни глагол модалног значења (1967а, стр. 44). Стога би употреба инфинитива место презента у случајевима као што је:

28) Нећу да се ико меша у моје послове

облику предиката дала футурско значење (исто, стр. 44). Међутим, и Стевановић примећује да се не би могло рећи да се у одричном футуру употребљава искључиво инфинитив нити да је необичан футур облика:

29) Ја сутра нећу да дођем (исто, стр. 44).

Предлог да се ова конструкција посматра као субјунктивна конструкција која се може сама по себи сматрати носиоцем семантичког потенцијала модалности (нпр. Томић, 2004), поново указује на спрегу модалности и футура I и на формалном плану.

ЗАКЉУЧАК

У србистици преовлађује традиционалистички поглед на гл. времена. Међутим, та тежња да се одржи систем по коме сваком темпоралном домену одговара барем по једно гл. време, како је приказано, узрокује неусклађености између одређења семантичке категорије модалност и класификације футура I. Модалност, наиме, прожима исказивање будућности у толикој мери да су средства којима се на овај домен упућује семантички блискија категорији модалности у многим језицима света, а на основу наведених разматрања чини се да ни српски језик не представља изузетак. Дакле, има основа за сагледавање футура I у оквиру модалне категорије, јер модалних елемената није лишен ни када су у исказу истакнути темпорални елементи. Уколико приступ систему гл. времена базирамо, не на линеарном представљању времена, већ на систему који укључује и концепт фактивности, као што то чини Јул (Yule, 1998), претходни закључак био би потврђен. До истог исхода довело би и разматрање глаголских времена на основу епистемичке деиксе (нпр. Trbojević-Milošević, 2004, стр. 119–124). У складу с тим, и гл. систем српског језика може се посматрати као бинарни систем у коме је испољена позиција прошлост–непрошлост. Према томе, Стевановићево убрајање футура II у гл. времена (1967а, стр. 158) могло би, наравно, у донекле измењеном облику, бити применљиво и на футур I: биће да овде ипак одлучује традиција да се футур I дефинише као време којим се изражава радња након тренутка говора.

Како приступ свакој граматичкој категорији првенствено зависи од постављеног теоријског оквира, претходна разматрања истичу сложеност значења и функција овог глаголског облика која су блиско повезана и са облицима његовог појављивања. У том погледу, футур I који испољава двоструку природу и на семантичком и на морфосинтаксичком плану, јединствен је члан глаголског система нашег језика.

- ЛИТЕРАТУРА Војводић, Д. (2007). *Функционално-семантичко ђоље фуђуралности у савременом руском, ђолском и срђском језику*. Одбрађена докторска дисертација у рукопису, Нови Сад: Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет.
- Грковић-Међор, Ј. (2012). Развој футура у старосрпском језику. *Зборник Мађице срђске за филолођију и линвистику* LV/1, 83–104.
- Dahl, Ö. (1985). *Tense and Aspect Systems*. Oxford: Basil Blackwell.
- De Haan, F. (2010). Typology of tense, aspect and modality systems. *The Oxford Handbook of Linguistic Typology*. DOI: 10.1093/oxfordhb/9780199281251.013.0021
- Jaszczolt, K. M. (2009). *Representing Time: An Essay on Temporality as Modality*. Oxford: Oxford University Press.
- Lyons, J. (1977). *Semantics*. Vol 2. Cambridge: Cambridge University Press.
- McArthur, R. P. (1974). Factuality and modality in the Future Tense. *Nous*, Vol. 8, № 3, 283–288.
- Milošević, K. (1970). *Futur II i sinonimski oblici u savremenom srpskohrvatskom književnom jeziku*. Sarajevo: ANUBiH.
- Palmer, F. R. (1986). *Mood and Modality*. Cambridge and New York: Cambridge University Press.
- Пипер, П., Антонић, И., Ружић, В., Танасић, С., Поповић, Љ., Тошовић, Б. (2005). *Синтакса савременога срђског језика. Просђа реченица*. Београд: Институт за српски језик САНУ–Београдска књига–Матица српска.
- Salkie, R. (2010). Will: Tense or modal or both. *English Language and Linguistics* 14: 187–215.
- Sarkar, A. (1998). The Conflict Between Future Tense and Modality: The Case of Will in English. *University of Pennsylvania Working Papers in Linguistics*, vol. 5, № 2, 91–117.
- Слагојевић, П. Ч. (1966). *О основним временским категоријама уђошреде глаголских облика у срђскохрватском језику*. Београд: Научна књига.
- Станојчић, Ж. и Поповић, Љ. (1994). *Грамађика срђског језика*. Београд: ЗУНС.
- Стевановић, М. (1967а). *Функције и значења глаголских времена*. Београд: Научно дело.
- Стевановић, М. (1967б). Глаголско време или глаголски начин. *Анали Филолошког факултета*, Књига VII, 133–140.
- Стевановић, М. (1991). *Савремени срђскохрватски језик 2*. Београд: Научна књига.

Tomić, O. M. (2004). The Syntax of the Balkan Slavic Future Tenses. *Lingua* 114, 517–542.

Trbojević-Milošević, I. (2004). *Modalnost, sud, iskaz*. Beograd: Filološki fakultet.

Comrie, B. (1985). *Tense*. Cambridge: Cambridge University Press.

Yule, G. (1998). *Explaining English Grammar to Teachers*. Oxford: Oxford University Press.

ALEKSANDRA M. RADOVANOVIĆ

UNIVERSITY OF KRAGUJEVAC

FACULTY OF HOTEL MANAGEMENT AND TOURISM IN VRNJAČKA BANJA

SUMMARY

SEMANTIC STATUS OF FUTURE TENSE IN SERBIAN
– TEMPORAL OR MODAL CATEGORY

The complex cognitive and ontological status of future events being the basis of the epistemological difference between the future on one and the past and present time on the other side is often pointed out in linguistic studies. This difference is reflected in the future tense semantics. The presence of modal and temporal values raised the issue of the status of the future tense as a formal grammatical category in the linguistic theory, primarily in anglistics.

This paper examines whether the future tense in Serbian, future I, expresses a double semantic character and whether there are grounds for questioning its categorization. In this regard, the paper begins with a review of the theoretical assumptions underlying the prevailing view on tense and modality. In our linguistic theory and grammar, the tense meanings and functions are primarily described and analysed based on three basic concepts (indicative, relative and modus) aiming, in essence, to differentiate temporal from modal uses and meanings.

In the description of the future I, the same concepts feature. However, as shown in the paper, it cannot be argued that the consideration on such basis leads to a clear distinction between the indicative and modal future. Furthermore, it is shown that there are certain notable discrepancies between theoretical assumptions and definitions of the primary functions of this tense. If the conformity between the semantic categories and the grammatical verbal forms used to express them is to be achieved, then future I should rather be regarded within the category of mood. Semantic analysis that takes the notion of factuality into account would suggest the same. In some instances of its use, future I can express volitive modal meaning as dominant.

Although the paper indicates the possibility to regard the verbal system in Serbian as a binary system with the expressed past - non-past opposition, it does not tend to offer a new categorization, but rather to highlight the complexity of the future I semantics closely related to the forms of its appearance. In this respect, the double nature of the future I on the semantic and morphosyntactic

levels, which makes it a unique member of the verbal system in Serbian, has been emphasised.

KEYWORDS: future, tense, modus, modality.

Овај чланак је објављен и дистрибуира се под лиценцом Creative Commons Ауторство-Некомерцијално Међународна 4.0 (CC BY-NC 4.0 | <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

This paper is published and distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial International 4.0 licence (CC BY-NC 4.0 | <https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).